

Čtení: vášně, umění, nebo věda?

Martin Lukáš

Již druhé české vydání *Dějin čtení* Alberta Manguela (poprvé 2007)¹ dokazuje, že tato kniha je s to naplnit očekávání čtenářů, kteří ji berou do rukou povzbuzeni sugestivními proklamacemi na její obálce, krátkými hodnotícími úryvky ze dvou předních světových týdeníků – *The New Yorker* a *Die Zeit*. Ovšem zkušenější čtenář, nedůvěřivý vůči těmto nakladatelským trikům, může a má pochybovat o tom, zda je kniha skutečně tím, za co se vydává. Nakladatelství Host už mnohokrát do českého prostředí tlumočilo prvotřídní (odbornou) literaturu, a nejinak je tomu i v případě Mangelova bestselleru. Přesto jeho přijetí nemůže být tak jednoznačné, jak tvrdí recenzent *Die Zeit* („Velká, krásná kniha.“), neboť toto rozsáhlé pojednání o jednom ze základních fenoménů lidské civilizace probouzí několik otázek stran svého obsahu i koncepce českého vydání.

V úvodní kapitole nazvané paradoxně, ale, jak se později ukáže, zcela příhodně „Poslední stránka“ Mangel předznamenává, jak *svůj* výklad dějin čtení povede. Nedefinuje nejprve téma práce po vzoru odborných publikací, neosvětluje, v čem spočívá jeho badatelská metoda, ale rovnou začíná líčením řady vlastních pozorování. Všímá si situací, reprezentací a kontextů čtení v dějinách lidstva a rozvíjí nad nimi pozoruhodné úvahy, jež jsou založeny na jeho představivosti a fabulačních schopnostech, které, nutno dodat, nemají daleko k schopnostem zkušeného tvůrce literárních příběhů.

Už samotné motto první kapitoly, „Čtěte pro život“ (G. Flaubert), naznačuje, že Mangel směřuje vždy od toho, co přečetl a zažil, k tomu, co to (pro něj) znamená a jak to souvisí s některou z oblastí bádání velmi komplexního, leč nejednoznačně vymezeného „oboru“ dějin čtení. Tak se postupně dotýká například podoby a tvaru knihy jako media; funkce předčítání a jeho důsledku pro posluchače; volby místa, kde čteme, a proměny našeho čtenářského zážitku v závislosti na něm; ba dokonce i vývoje tvaru nábytku v ložnici v souvislosti se zvykem číst si v posteli. Mangel tak z mnoha úhlů pohledu doplňuje svůj inspirovaný i zasvěcený výklad, a na čtyřech stech stranách tím v hrubých rysech pokrývá problematiku dějin čtení.

¹ MANGUEL, Alberto (2012). *Dějiny čtení*. Přel. Olga Trávníčková. 2. vyd. Brno: Host, 464 s.

V souladu s hermeneutickým principem rozumění, na němž je každé čtení založeno, se Manguelovo pojednání kapitoly po kapitole obohacuje rovněž ze sebe sama, a tak se ona úvodní „Poslední stránka“ vždy nanovo stává stránkou první – proces čtení jednou započatý se neustále opakuje, rozrůstá a prohlubuje, ale nikdy nekončí. Trefně tuto situaci postihuje jedna z mnoha citací v knize: „Je-li vše uprostřed, jak víš, kdy jsi hotov, ať už jako čtenář nebo jako autor?“ (s. 399)

Manguelovi je čtení vlastně metaforou poznání, stále tříbenou a vyvíjející se dovedností, jak rozumět knihám, totiž světu. Věnuje tomu ostatně samostatnou kapitolu, jež uzavírá – nebo lépe řečeno: již vrcholí – první část knihy s názvem „Akty čtení“. Na ni pak navazuje část druhá, „Síly čtenáře“, která už neklade důraz na různé způsoby toho, jak se v dějinách četlo, nýbrž na různé případy toho, kdo a s jakým výsledkem v dějinách četl. Knihu uzavírá kapitola „Předsádky“, která svým názvem vtipně koresponduje s kapitolou první, a zároveň, alespoň podle mého názoru, osvětluje samotnou povahu Manguelových *Dějin čtení*.

Poslední kapitola je totiž vystavěna jako úvaha nad možnou podobou ideálních dějin čtení. Autor takovým dějinám přisuzuje vlastnosti, které lze velmi dobře vztáhnout i na jeho vlastní knihu. Například způsob jejich výstavby velmi připomíná strukturu *Dějin čtení*: „Jedno téma volá jiné, anekdota vnáší do mysli zdánlivě nesouvisející příběh a autor postupuje tak, jako kdyby si nebyl vědom logické kauzality nebo historické kontinuity, jako kdyby vymezoval čtenářovu svobodu pouhým psaním a čtením.“ (s. 389) Právě tak Manguel ve své práci spojuje historické poznatky s autorskými vyznáními, statistické údaje s osobní zkušeností a interpretacemi významných literárních, ale i výtvarných děl, což dohromady vytváří složitou mozaiku dějin čtení, již nelze sestavit do konečného, lineárního tvaru. Na jiném místě této závěrečné úvahy pak zaznívá charakteristika pro jeho knihu zcela zásadní: „*Dějiny čtení* jsou eklektické.“ (s. 393)

Závěrečnou kapitolu můžeme číst jako skrytou, elegantní autokritiku, která *Dějiny čtení* uzavírá právě tak, jako předsádky uzavírají obsah (blok) každé knihy. Odtud vychází klíč, podle něhož lze úvaze o ideálních dějinách čtení přisoudit sebereflexivní potenciál. Příznačné přitom je, že právě v poslední kapitole Manguel, jinak též autor několika beletristických knih, nejvíce popustil uzdu svým vypravěčským schopnostem, čímž definitivně potvrdil, že vlastně napsal svůj *příběh* dějin čtení, které, jak sám přiznává, nemají žádný konec. Až potud je tedy jeho kniha „velká“ (rozsahem) a „krásná“ (námětem).

Svým závěrečným nadhledem nás však Manguel zároveň vybídl, abychom jeho knihu četli také kritickým způsobem a abychom si sami uvědomili, nakolik se mu podařilo dějiny čtení zachytit, resp. nakolik to vůbec bylo možné.

Hlavním problémem, který mu podle mého soudu znemožnil podat ucelenější, systematictější a věcnější výklad tématu, jaký bychom od odborné publikace očekávali, spočívá v tom, že jeho znalost vskutku impozantního množství publikací se ne zcela sourodým způsobem mísí s jeho zjevnou touhou vyprávět nám příběh

dějin čtení, jehož páteří není logická argumentace, ale upřímný, vášnivý a zajiště úctyhodný osobní zájem, kolem něhož se asociativní cestou vrství inspirativní myšlenky, úvahy a postřehy. Sledujeme tak od počátku v Manguelově práci setkávání dvou odlišných přístupů k tématu, dvou různých způsobů výkladu, které se někdy navzájem posilují, jindy však spíše vylučují.

Může se tak například stát, že se začteme do podrobného výčtu ověřených a důmyslně usouvzažených faktů, které odhalují čtení jako svěbytnou kulturní činnost mající dalekosáhlé důsledky pro rozvoj civilizace, avšak vzápětí je tato argumentace zakončena aforismem známého básníka či myslitele, který má patrně v daném kontextu Manguelův výklad pointovat. Čtenář by však očekával, že veškerá tvrzení budou přesvědčivě doložena, což se aforismem stěží může podařit. Nevyznívá pak závěr celé myšlenky spíše tak, jako by se Manguel chlubil svou erudicí, jako by jen dával takzvané k dobru nějaký povedený bonmot? A nejsou potom jeho bohaté znalosti z historie, sociologie, kulturologie, literární vědy, technologie výroby knihy a řady jiných oblastí upozaděny či zbytečně devalvovány?

Druhým problémem Manguelovy knihy, lépe řečeno jejího českého vydání, je doslov Jiřího Trávníčka „Koncept čtenáře a čtení – nejkratší možné dějiny“. Jde v podstatě o studii, která je napsána velmi srozumitelným a přehledným způsobem, ale svým pojetím i tématem se výrazně liší od knihy, k níž je jako doslov připojena. To, co Trávníček ve svém textu dělá, tedy, že se Manguelův příběh dějin čtení pokouší zasadit do kontextu teoretického myšlení o čtení, je něco, co se nutně míjí účinkem, tím spíše, uvážíme-li, že jsou na skoro čtyřiceti stranách Trávníčkova doslovu Manguelovi věnovány sotva dvě strany. Manguel, jak jsem se pokusil naznačit už výše, své úvahy nenapojuje na žádný teoretický koncept; naproti tomu Trávníček píše výlučně o jednotlivých konceptech čtení, jak se v dějinách čtení postupně objevovaly a vyvíjely, přičemž Alberto Manguel je mu v jeho přehledu pouze jedním z těch, co se k tématu vyjádřili.

Podíváme-li se ovšem na věc z patřičného nadhledu, uvědomíme si, že Manguelova kniha a Trávníčkův doslov vstupují do vztahu konkurence coby dva různé příběhy dějin čtení, první spíše umělecký, druhý spíše vědecký.

Mgr. Martin Lukáš
Katedra bohemistiky
Filozofická fakulta
Univerzita Palackého
Křížkovského 10
771 80 Olomouc
martin.lukas@upol.cz